



Muntjak. Foto H. Damke

## Natuurlijke ontwikkeling versus veiligheid, schade en overlast

# Exoten, een vloek of een zegen?

Eenzijds lijken exoten een welkome aanwinst voor de biodiversiteit. Het zijn weliswaar vreemde eenden in de bijt, maar ze hebben aantrekkingskracht op veel biologen en natuurliefhebbers. Soms worden ze bewust ingevoerd en uitgezet, al dan niet met een doel. Anderzijds zijn er bedenkelijke kanten: faunavervalsing en het verdwijnen van aloude soorten door niche-concurrentie. Hoe is de situatie rond de Nederlandse exoten onder de zoogdieren en welke bedreigingen gaan daarvan uit?

Johan Thissen

In het zomernummer 2012 van Zoogdier gaf prof. Erik Van Der Straeten de volgende definitie van een exoot: een soort, of een lager taxon (ondersoort, variëteit), buiten het natuurlijke verspreidingsgebied en hier

terecht gekomen door toedoen van de mens. Bij toedoen door de mens gaat het om direct menselijk handelen (met name transportstromen of aanleg van infrastructuur, zoals het Rijn-Donau kanaal).

Indirecte effecten van menselijk handelen, zoals klimaatverandering, blijven hier buiten beschouwing. Zolang een exoot zich niet vestigt is er geen probleem, maar circa een op de tien

vestigt zich wel en breidt zich sterk uit: de invasieve exoten. Circa een op de tien van deze invasieve exoten is echt schadelijk voor de economie, gezondheid, veiligheid of voor de natuur. Volgens deze twee 'een op tien' vuistregels wordt uiteindelijk dus maar een op de honderd (1/10 x 1/10) van de ergens opgedoken exoten een werkelijk probleem.

**Praktische tijdsgrens** In de praktijk wordt vaak een tijdsgrens gehanteerd voor het toedoen van de mens. Zo zijn konijnen en zwarte ratten in de middeleeuwen door de mens in Nederland en België terechtgekomen, maar worden ze over het algemeen niet als exoot beschouwd. Bij de samenstelling van Rode Lijsten komen in Nederland exoten van na 1900 niet in aanmerking, maar die van vóór 1900 wel. Een exoot van vóór 1900 wordt daarbij dus gelijkgesteld aan een inheemse soort. Het is praktisch om die grens van 1900 aan te houden. Bruine rat (18de eeuw), zwarte rat, huismuis (prehistorie) en konijn worden in Nederland niet als exoot beschouwd. Dat geldt ook voor het damhert, maar qua systematiek van de Rode Lijst is dat twijfelachtig. Damherten zijn in Nederland weliswaar al in de 16de eeuw geïntroduceerd, maar alle bestaande populaties zijn van na 1900. De oudste is die van de Noord-Veluwe, ontstaan in 1902 toen Prins Hendrik damherten losliet uit de hertenbaan van de paleistuin. Het ministerie van LNV wilde in het begin van de jaren negentig het damhert tot ongewenste exoot verklaren, die verwijderd moest worden. Daar kwam echter zoveel protest tegen, onder andere van Vereniging het Edelhert, dat het ministerie het damhert in 1993 in de Nota Jacht en Wildbeheer als officieel inheems verklaarde.

**Exoten onder de Nederlandse zoogdieren** Rekening houdend met de 1900-grens en het voordeel van de twijfel voor het damhert, hebben we vier gevestigde exoten onder de Nederlandse zoogdieren: Pallas eekhoorn, Siberische grondeekhoorn, muskusrat en beverrat. Vijf andere uitheemse zoogdieren lijken in de eerste fase van vestiging te zijn: muntjak, Amerikaanse nerts, gestreept stinkdier, wasbeer en wasbeerhond. De muntjak wordt geregeld waargenomen in het zuiden van Noord-Brabant en op de Veluwe. Het gestreept stinkdier komt voor in het Blauwe Bos en het nabij gelegen Fochteloërveen. Eerst was de hoop dat de daar ontsnapte stinkdieren gecastreerd

zouden zijn, maar het lijkt er helaas op dat ze zich wel degelijk voortplanten. De wasbeerhond heeft net als de wasbeer Nederland vanuit Duitsland bereikt. Deze wasbeerhonden stammen af van voor de pelsjacht tussen 1928 en 1953 in de Oekraïne en Wit-Rusland losgelaten exemplaren. De wasbeerhonden hebben zich door Polen en Duitsland naar het westen verspreid. Onze wasberen stammen af van in 1934 nabij Kassel losgelaten exemplaren.

**Moeflon** De moeflon kan eventueel ook als exoot beschouwd worden, maar alle moeflons in Nederland waren tot voor kort gehouden dieren. Ze kwamen alleen voor binnen wildrasters. De kwestie 'exoot of niet' speelde voor deze soort niet zo. Maar nu de rasters van de Noorderheide weg zijn, zijn er inmiddels wel moeflons in de vrije wildbaan. Maar moeflons zijn strikt genomen geen wilde dieren. Onze moeflons stammen af van moeflons van Corsica en Sardinië. Die zijn in de prehistorie door een fase van domesticatie gegaan en in de Nieuwe Steentijd door landbouwers vanuit het Midden-Oosten naar Corsica en Sardinië gebracht. De moeflon lijkt wat dit betreft vergelijkbaar met de Exmoor-pony (zie Zoogdier 12-2).

**Eekhoorns** Twee uitheemse eekhoorns hebben zich in Nederland gevestigd: de Pallas eekhoorn bij Weert en de Siberische grondeekhoorn bij Weert en bij Tilburg. Die van Tilburg komen van het in 1972 opgeheven dierenparkje in het park Oude Warande. De populaties van beide eekhoornsoorten bij Weert stammen af van exemplaren die bij een groothandel in dieren ontsnapt zijn. De Zoogdiervereniging heeft in opdracht van het Team Invasieve Exoten van het ministerie van EL&I een risico-analyse uitgevoerd voor uitheemse eekhoorns. De Siberische grondeekhoorn zou een matig negatief effect kunnen hebben op de inheemse eekhoorn, maar geen effect op economie, gezondheid of veiligheid. De risico's van de Pallas eekhoorn zijn groter vanwege flinke knaagschade aan gebouwen en bomen. In Frankrijk hebben geïntroduceerde Pallas eekhoorns lokaal de inheemse

eekhoorn verdrongen. Het ministerie van EL&I heeft de Zoogdiervereniging opdracht gegeven om alle in Nederland in het wild levende Pallas eekhoorns weg te vangen.

**Amerikaanse nerts** De Amerikaanse nerts is een apart geval. In andere delen van Europa heeft deze soort zich gevestigd, zoals in Scandinavië, Groot-Brittannië en Spanje. Maar in ons land lijkt vestiging niet te plaats te vinden, hoewel al zestig jaar voortdurend nertsen ontsnappen uit fokkerijen. In opdracht van het Team Invasieve Exoten heeft de Zoogdiervereniging nertsen van fokbedrijven en in het veld verzamelde nertsen met elkaar vergeleken. Uit de verhoudingen tussen stabiele isotopen bleek dat de meeste nertsen kort geleden ontsnapt waren, maar er waren toch ook enkele nertsen bij die langere tijd in het wild geleefd hadden. Geen van de in het veld verzamelde nertsen had zich voortgeplant. Mogelijke oorzaken van het niet vestigen in Nederland zijn de hier intensieve bestrijding van muskusratten, met als bijvangst nertsen, of PCBs. Nertsen zijn erg gevoelig voor PCBs, nog gevoeliger dan otters.

**Schade** Voor de negen (bijna) gevestigde uitheemse zoogdieren in Nederland geldt de algemene vuistregel, dat maar een op de tien invasieve soorten wezenlijke schade veroorzaakt, blijkbaar niet (tabel 1). Ervaringen uit binnen- en buitenland laten zien dat vier van de negen zeker schadelijk zijn. Gezien negatieve effecten op de biodiversiteit van bossen in Engeland kan ook de muntjak een probleem gaan vormen. De enige vrijwel zeker onschul-



Moeflon. Foto Maaike Plomp



Soortnaam	Gevestigd	Herkomst	Schadelijk
Pallas eekhoorn	ja	Oost-Azië	ja
Siberische grondeekhoorn	ja	Noord-Azië	nee
Muskusrat	ja	Noord-Amerika	ja
Beverrat	ja	Zuid-Amerika	ja
Amerikaanse nerts	nog niet	Noord-Amerika	ja
Wasbeer	nog niet	Noord-Amerika	lokaal?
Wasbeerhond	nog niet	Oost-Azië	lokaal?
Gestreept stinkdier	nog niet	Noord-Amerika	?
Muntjak	nog niet	Oost-Azië	ja?

Tabel 1 Gegevens omtrent de belangrijkste exoten in Nederland.

dige is de Siberische grondeekhoorn. Deze heeft in Europa ongeveer twintig geïntroduceerde populaties, maar dat heeft nergens tot problemen geleid.

**Bestrijden of niet?** Met uitzondering van het gestreept stinkdier staan de genoemde gevestigde of bijna gevestigde uitheemse zoogdieren op Bijlage 1 van de Regeling beheer en schadebestrijding dieren, die een uitwerking is van de Flora- en faunawet. Gedeputeerde Staten mogen deze dieren laten bestrijden, ongeacht de mening van de terreineigenaar.

Al of niet bestrijden moet een afweging zijn tussen de drie aspecten

1) kosten en inspanning

2) baten in termen van voorkomen van schade en

3) kans op succes.

Beverrat en muskusrat worden in Nederland flink bestreden vanwege de risico's voor de waterkering. De rattenvangers slaan er in om de stand omlaag te brengen, maar uitroeien is niet haalbaar. Ook uitroeien van wasbeer en wasbeerhond zal niet mogelijk zijn, door de voortdurende immigratie vanuit Duitsland. Een algemene bestrijding van wasbeer en wasbeerhond ligt niet voor de hand, omdat de schade naar verwachting hoogstens lokaal is, bijv. in het geval van kwetsbare broedvogelkolonies.

Links: wasbeer. Rechts: grijze eekhoorn. Foto's Maaïke Plomp

Het verdient wel aanbeveling om met kracht te proberen om nu nog kleine en geïsoleerde populaties van exoten uit te roeien, als aanzienlijke schade dreigt. In Nederland geldt dat voor Pallas eekhoorn, gestreept stinkdier en muntjak.

**De overheid** In artikel 8h van het Biodiversiteitsverdrag staat dat landen verplicht zijn om beleid te ontwikkelen waarmee de introductie van soorten, die inheemse soorten of ecosystemen kunnen bedreigen, wordt voorkomen. Op 28 november 2008 verbodt staatssecretaris Geke Faber op grond van de Flora- en faunawet het houden van grijze eekhoorn, Amerikaanse voseekhoorn, Pallas eekhoorn en muntjak. Voor de eekhoorns had de Zoogdierverseniging hier op aan gedrongen. Op zich een goede maatregel, maar de vrees bestaat dat juist vanwege dit verbod iemand in Brabant gehouden muntjaks daar heeft losgelaten.

Het ministerie van EL&I is nu bezig met een positieflist voor zoogdieren. Op deze lijst komen de zoogdieren, die men wel mag houden. Zo'n positieflist is een verbetering ten opzichte van het negatieve lijstje met vier soorten van november 2008. Bij de positieflist speelt dierenwelzijn een grote rol, maar naar verwachting zal ook het risico van exoten hierbij betrokken worden.

**Oproep** Het ministerie van EL&I wil een goed beeld krijgen van de verspreiding van exotische planten en dieren in Nederland. Daarom is het Signaleringsproject Exoten gestart op initiatief van het Team Invasieve Exoten.

Het Signaleringsproject Exoten heeft als doel vrijwilligers te enthousiasmeren, uit te kijken naar exoten en waarnemingen te melden. Goede, actuele exotenwaarnemingen zijn interessant voor terreinbeheerders, natuurorganisaties, natuurliefhebbers, wetenschappers en beleidsmakers in Nederland.

Blijf vooral uw waarnemingen van uitheemse zoogdieren invoeren op [www.tel-mee.nl](http://www.tel-mee.nl) of [www.waarneming.nl](http://www.waarneming.nl).

U kunt ook een e-mail sturen naar [waarneming@zoogdierverseniging.nl](mailto:waarneming@zoogdierverseniging.nl). Op dit moment heeft de Zoogdierverseniging grote belangstelling voor waarnemingen van uitheemse eekhoorns, muntjak en wasbeer(hond).

Johan Thissen was tot voor kort medewerker van de Zoogdierverseniging en is nu werkzaam bij NABU Naturschutzstation Niederrhein

#### Verder lezen?

- Nieuwsbrief Kijk op exoten (zie [www.zoogdierverseniging.nl/node/1355](http://www.zoogdierverseniging.nl/node/1355))



Das. Foto internet

## Dassen en duurzame boomteelt kunnen goed samen

In Nederland is er vaak spanning tussen het natuurbelang en het economische belang.

Zo ook in de grensstreek tussen Nederland en Duitsland ter hoogte van Cuijk. Hier moeten volgens het reconstructieplan Peel en Maas zowel de das (*Meles meles*) als de boomteelt bediend worden. Adviesbureau CLM onderzocht in samenwerking met de Dassenwerkgroep Brabant, de Brabantse Milieufederatie en de ZLTO-afdeling Cuijk dat beide prima samengaan, als bij de inrichting en het beheer van de kwekerijen rekening wordt gehouden met dassen. Daarmee wordt ook nog eens een duurzame teeltwijze gerealiseerd.

Anneloes Visser, Willy Thijssen, Geert Verstegen en Peter Leendertse

In het Integrale Gebiedsplan Laarakkerse Waterleiding is een van de doelstellingen de realisatie van een dassencorridor tussen Nederland en Duitsland nabij Cuijk en Boxmeer. Het is een belangrijk leefgebied voor de das en juist hier vindt veel uitwisseling plaats tussen Nederlandse en Duitse dassen. In het reconstructieplan regio Peel en Maas is echter aangegeven dat dit gebied ook zeer geschikt is voor intensieve boomkwekerij. Maar de kale stro-

ken grond in reguliere intensieve boomkwekerijen hebben weinig te bieden voor dassen. Dit deel van Brabant is zoals gezegd van groot belang voor migrerende dassen van en naar Duitsland.

Om de bruggenhoofd functie voor de Brabantse dassenpopulatie intact te laten, is het van belang dat het landschap in dit migratiegebied in voldoende mate behouden blijft. Dassen verplaatsen zich bij voorkeur via routes die voldoende dekking geven,

zoals singels, houtwallen, heggen en droge greppels. Ook geschikte burchtlocaties, rust en stilte zijn van essentieel belang voor de das. Daarnaast is het belangrijk dat voldoende voedsel aanwezig is voor zowel de migrerende als de territoriale dassen. De das is het grootste inheemse roofdier van Nederland, maar voedt zich voornamelijk met regenwormen (Roper, 2010 en Neal and Cheeseman, 1996). In de regio Cuijk is de dichtheid van dassen-

